

تبیین دلالت آیه «وَمَا يُعْمَرُ مِنْ مُعْمَرٍ...» بر امکان طول

عمر انسان با تأکید بر ابعاد کلامی حیات امام مهدی

دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۳۰ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۳/۲۸ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۰۹

میثم شعیب^۱ رضا ملازاده یامچی^۲

چکیده

این پژوهش با رویکردی توصیفی-تحلیلی، به تبیین دلالت آیه «وَمَا يُعْمَرُ مِنْ مُعْمَرٍ وَلَا يُنْقَضُ مِنْ عُمْرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ» (فاطر، ۱۱) بر قابلیت زیست طولانی انسان می‌پردازد. مسئله امکان طول عمر، به‌ویژه در مورد حیات امام مهدی (عج)، همواره یکی از چالش‌های کلامی بوده که نیازمند تبیین مستدل قرآنی است. این تحقیق با بررسی دیدگاه‌های مفسران فریقین (شیعه و اهل سنت) و تحلیل روایات مرتبط، مبانی امکان وقوع طول عمر را واکاوی می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد که آیه مذکور، با تأکید بر قدرت و علم مطلق الهی و سهولت اعطای عمر طولانی برای خداوند («إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ»)، پشتوانه‌ای قرآنی برای این باور اعتقادی فراهم می‌آورد. این آیه، چه در تفاسیری که به تقدیر حتمی عمر اشاره دارند و چه در دیدگاهی که قائل به تغییر عمر مشروط (بداء) است، بر سیطره کامل خداوند بر اعمار دلالت دارد. علاوه بر این، شواهد قرآنی دیگر نظیر عمر طولانی حضرت نوح (ع) و پذیرش حیات چهار پیامبر الهی توسط علمای اهل سنت، امکان وقوع طول عمر را تقویت کرده و مبنایی برای استدلال کلامی «قاعده الزام» فراهم می‌سازد. در نهایت، این پژوهش نتیجه می‌گیرد که آیه ۱۱ فاطر نه تنها بنیانی قرآنی برای امکان طول عمر است، بلکه مبانی کلامی و عقلی آن را در پاسخ به شبهات تحکیم می‌بخشد.

کلیدواژه‌ها: آیه ۱۱ سوره فاطر، طول عمر، امام مهدی (عج)، مفسران، قاعده الزام، امکان عقلی.

۱. دکترای فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول):
m.shoab68@gmail.com

۲. پژوهشگر پسا دکتری، علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران:
reza.mollazadehyamchi@alumni.um.ac.ir

۱. مقدمه

مسئله طول عمر انسان، به ویژه در مورد شخصیت‌هایی که از عمر متعارف بشری فراتر رفته‌اند، همواره یکی از نقاط کانونی بحث در حوزه‌های کلامی و اعتقادی بوده است. از یک سو، مشاهدات عینی و تجربه زیستی بشر، عمری محدود را برای انسان رقم زده است؛ حال آنکه متون دینی و روایات متواتر، به صراحت از حیات طولانی برخی از اولیای الهی و انبیا، همچون حضرت نوح (علیه السلام)، حضرت خضر (علیه السلام) و در راس آن‌ها، حضرت امام مهدی (علیه السلام)، سخن می‌گویند. این تباین ظاهری، زمینه‌ساز طرح شبهاتی در میان اندیشمندان و حتی عموم جامعه شده و ضرورت تبیین منطقی و مستدل این امکان را بیش از پیش نمایان ساخته است. این پژوهش بر آن است تا با مذاقه در آیه ۱۱ سوره مبارکه فاطر: «وَمَا يُعْمَرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَضُ مِنْ عُمْرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ» به کاوش در قابلیت زیست طولانی انسان از منظر قرآن پردازد و نقش محوری این آیه را در اثبات حیات طولانی و غیبت حضرت امام مهدی (علیه السلام) از ابعاد کلامی مورد بررسی قرار دهد.

اهمیت این پژوهش در ابعاد گوناگونی قابل تبیین است. نخست، پاسخگویی به شبهات معاصر پیرامون امکان ناپذیری طول عمر غیرمتعارف، که غالباً ریشه در رویکردهای صرفاً مادی‌گرایانه و نادیده انگاشتن قدرت مطلقه الهی دارد. دوم، ارائه مبانی مستحکم قرآنی و روایی برای باور اعتقادی به طول عمر امام زمان (علیه السلام)، که این امر برای ثبات اعتقادی شیعیان و همچنین گفت‌وگوی علمی با سایر مکاتب فکری ضروری است. این مطالعه تلاش می‌کند تا با گردآوری و تحلیل دیدگاه‌های تفسیری و روایی فریقین (شیعه و اهل سنت)، از جمله اقوال فخر رازی به عنوان مفسر برجسته اهل سنت و تأییدات علمایی چون ابن حجر عسقلانی و سیوطی در مورد حیات چهار پیامبر الهی، رویکردی جامع و تطبیقی را ارائه دهد که بر بنیادهای مشترک نیز تکیه دارد.

پرسش اصلی پژوهش این است که چگونه آیه ۱۱ سوره فاطر، قابلیت زیست طولانی انسان را تبیین می‌کند و این دلالت چه نقشی در اثبات حیات امام مهدی (علیه السلام) دارد؟

۱-۱. پیشینه تحقیق

ایمان به حیات و طول عمر امام مهدی (عجله) یکی از مباحث بنیادین کلامی بوده که از قرون اولیه اسلامی تاکنون، موضوع صدها کتاب و رساله قرار گرفته است. در منابع کلاسیک، آثاری همچون «کمال الدین و تمام النعمة» شیخ صدوق و «الغیبة» شیخ طوسی، به عنوان متونی پایه‌ای، به شبهات رایج در عصر خود با استنادات نقلی و عقلی پاسخ داده‌اند.

در دوران معاصر، این بحث با رویکردهای متنوعی گسترش یافته است. برخی آثار جامع در حوزه مهدویت، مانند «دادگستر جهان» اثر آیت‌الله امینی و «منتخب الأثر» نوشته آیت‌الله صافی گلپایگانی، فصول مفصلی را به این موضوع اختصاص داده‌اند. گروه دیگری از پژوهش‌ها به صورت مستقل به مسئله طول عمر پرداخته‌اند؛ مانند کتاب «طول عمر امام زمان از دیدگاه علم و دین» اثر علی اکبر مهدی پور که تلاش دارد بین یافته‌های علمی و باورهای دینی پیوند برقرار کند، یا آثار آیت‌الله شهید سید محمدباقر صدر که با نگاهی فلسفی و اجتماعی به موضوع نگرسته‌اند. این دسته از پژوهش‌ها عمدتاً ماهیت کلامی، تاریخی یا علمی دارند.

در حوزه مطالعات قرآنی، پژوهشگران برای اثبات امکان طول عمر، غالباً به مجموعه‌ای از آیات به عنوان شاهد مثال استناد کرده‌اند؛ از جمله آیه مربوط به مدت رسالت حضرت نوح (عنکبوت، ۱۴)، داستان اصحاب کهف (کهف، ۲۵) یا آیه بقای حضرت یونس (صافات، ۱۴۳-۱۴۴). در این رویکرد، آیات صرفاً به عنوان یک شاهد نقلی برای امکان وقوع امر خارق العاده به کار می‌روند.

اما نقطه تمایز و نوآوری پژوهش حاضر در همین جاست. با وجود گستردگی ادبیات موضوع، جای خالی تحقیقی که به جای استناد گذرا، به تحلیل تفسیری عمیق و متمرکز بر یک آیه مشخص، یعنی آیه ۱۱ سوره فاطر، بپردازد به شدت احساس می‌شود. این مقاله بر خلاف پژوهش‌های دیگر، نمی‌خواهد صرفاً شاهدی قرآنی به فهرست شواهد بیفزاید؛ بلکه در صدد است تا ظرفیت‌های درونی و منطقی استدلالی خود آیه را واکاوی

کند و نشان دهد که چگونه عبارت «إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ» در کنار مفاهیم «کتاب»، «تعمیر» و «نقصان عمر»، یک چهارچوب کلامی منسجم برای پاسخ به شبهات معاصر پیرامون حیات امام مهدی (علیه السلام) فراهم می‌آورد. این رویکرد تفسیری-کلامی که مستقیماً با متن آیه درگیر می‌شود، وجه امتیاز این تحقیق نسبت به سایر آثار مشابه است.

۱-۲. ساختار مقاله

این مقاله به منظور پاسخگویی به پرسش اصلی پژوهش، در گام نخست به مفهوم‌شناسی واژگان کلیدی آیه ۱۱ سوره فاطر و تبیین اقوال مختلف مفسران در تفسیر این آیه خواهد پرداخت. در ادامه، دلایل قرآنی، مانند طول عمر حضرت نوح (علیه السلام)، روایی، مانند روایات مربوط به حضرت خضر (علیه السلام) و دیگر معمرین و عقلی بر امکان و وقوع طول عمر انسان مورد واکاوی قرار می‌گیرد. سپس، ابعاد کلامی حیات امام مهدی (علیه السلام) با استناد به دلالت‌های آیه ۱۱ فاطر و روایات مرتبط، از جمله ارتباط با حضرت خضر (علیه السلام) تحلیل شده و به شبهات متداول در این زمینه پاسخ داده خواهد شد. در نهایت، جایگاه محوری این آیه در منظومه اعتقادی مهدویت بررسی و نتایج کلی پژوهش ارائه می‌شود.

۲. مفهوم‌شناسی «تعمیر» و «نقصان عمر» در آیه ۱۱ سوره فاطر

۲-۱. بررسی معنای لغوی و اصطلاحی «عمر» و «تعمیر»

«واژه عمر در لغت به معنای مدت زمان حیات و بقای یک موجود است» (سمرقندی، ۱۴۱۶ ق، ج ۳: ۱۰۲). تعمیر (به صورت مجهول «يُعْمَرُ») به معنای طولانی شدن و زیاد شدن عمر است، در مقابل نقصان عمر که به معنای کم شدن آن است (قرطبی، ۱۳۶۴، ج ۱۴: ۳۳۳). فخر رازی، مفسر اهل سنت، در تفسیر خود ذیل این آیه، تعمیر و نقصان را از جمله دلایل نفوذ اراده، قدرت و علم خداوند می‌داند و آن را در راستای اثبات خالقیت و تدبیر الهی می‌بیند. او بیان می‌کند که خلقت از تراب و نطفه نشان‌دهنده کمال قدرت و علم به حمل و وضع نشان‌دهنده کمال علم است و تعمیر و نقصان عمر نیز بیانگر نفوذ اراده الهی است. این امور برای خداوند آسان است، چه منظور از آن خلقت از تراب باشد

و چه طولانی شدن و کوتاه شدن عمر (رازی، ۱۴۲۰ق، ج ۲۶: ۲۲۷).

۲-۲. دیدگاه‌های مفسران درباره مرجع ضمیر «عمره» و مفهوم «نقصان عمر»

۲-۲-۱. دیدگاه‌های اصلی در تفسیر عبارت «وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمْرِهِ»

الف) اشاره به دو شخص با عمر متفاوت:

گروهی از مفسران معتقدند ضمیر «ه» در «عُمْرِهِ» به شخصی دیگر غیر از «مُعْمَر» اول بازمی‌گردد. طبق این دیدگاه، آیه به تفاوت طبیعی در طول عمر انسان‌ها اشاره دارد: هیچ کس عمر طولانی داده نمی‌شود و از عمر شخص دیگری هم کاسته نمی‌گردد، مگر اینکه همه این‌ها در کتاب (لوح محفوظ) ثبت شده باشد (فراء، ۱۹۸۰م، ج ۲: ۳۶۸). این تفسیر که بیانگر ثبت پیشین تمام اعمار کوتاه و بلند در علم الهی است، توسط مفسران برجسته‌ای چون طبری، طبرسی، ابن کثیر، ابو حیان اندلسی، نسفی و ماتریدی مطرح شده است (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۸: ۶۳۱؛ طبری، ۱۴۱۲ق، ج ۲۲: ۸۱؛ ابن کثیر، ۱۴۱۹ق، ج ۶: ۴۷۶؛ مراغی، ۲۲: ۱۱۴؛ ابو حیان، ۱۴۲۰ق، ج ۹: ۲۰؛ نسفی، ۱۴۱۶ق، ج ۳: ۴۸۸؛ ماتریدی، ۱۴۲۶ق، ج ۸: ۴۷۵). زمخشری نیز این نوع بیان را در کلام عرب رایج می‌داند؛ مانند جمله «عندی درهم و نصفه» که منظور «نصف درهمی دیگر» است (زمخشری، ۱۴۰۷ق، ج ۳: ۶۰۳).

ب) اشاره به یک شخص و کاهش تدریجی عمر:

دیدگاه دوم که مفسرانی چون سعید بن جبیر، ابومالک، ابن کثیر و طبرسی آن را تأیید کرده‌اند، ضمیر «ه» را به همان «مُعْمَر» اول بازمی‌گرداند (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۸: ۶۳۱؛ ابن کثیر، ۱۴۱۹ق، ج ۶: ۴۷۶؛ زمخشری، ۱۴۰۷ق، ج ۳: ۶۰۳). بر این اساس، «نقصان عمر» به معنای سپری شدن طبیعی و تدریجی ایام از عمر یک فرد است. یعنی مدت کل عمر فرد در صحیفه‌ای ثبت شده و هر روز که از آن کاسته می‌شود نیز در همان کتاب ضبط می‌گردد تا به پایان عمر برسد (ابن ابی حاتم، ۱۴۱۹ق، ج ۱۰: ۳۱۷۵؛ طبری، ۱۴۱۲ق، ج ۲۲: ۸۱؛ تیمی، ۱۴۲۵ق، ج ۲: ۷۸۱). این دیدگاه بر آن است که آنچه انسان از

عمر خود سپری می‌کند، از قبل در علم الهی ثبت شده است (ابن عبدالسلام، ۱۴۲۹ق، ج ۲: ۱۲۰).

۲-۲-۲. سازوکار کلامی تغییر در عمر: مفهوم بداء و تقدیر مشروط

فراتر از دو تفسیر لفظی فوق، برخی مفسران، به‌ویژه در مکتب شیعه، آیه را با مفهوم عمیق کلامی «بداء» پیوند داده‌اند. این دیدگاه، یک تفسیر سوم در عرض دو تفسیر قبلی نیست، بلکه یک لایه تفسیری عمیق‌تر است که سازوکار تغییر در تقدیرات را تبیین می‌کند. بر این اساس، افزایش یا کاهش عمر می‌تواند امری مشروط به اعمال انسان باشد. روایات متعددی این دیدگاه را تأیید می‌کنند؛ چنانکه اعمال صالح مانند صدقه و صلّه رحم موجب افزایش عمر و گناهان موجب کاهش آن دانسته شده است (زمخشری، ۱۴۰۷ق، ج ۳: ۶۰۳؛ کاشانی، ۱۴۲۳ق، ج ۵: ۴۷۰؛ حویزی، ۱۴۱۵ق، ج ۴: ۳۵۴).

در روایات ائمه اطهار (علیهم السلام) نیز این مفهوم به صراحت بیان شده است. امام صادق (علیه السلام) در روایتی مشهور، تأثیر شگرف صلّه رحم را در افزایش و کاهش عمر بیان می‌کنند (حویزی، ۱۴۱۵ق، ج ۴: ۳۵۴؛ بحرانی، ۱۴۱۵ق، ج ۴: ۵۴۱). همچنین روایات دیگری زیارت امام حسین (علیه السلام) را موجب افزایش عمر و رزق و ترک آن را باعث نقصان عمر معرفی می‌کنند (بحرانی، ۱۴۱۵ق، ج ۴: ۵۴۱). این تغییرات در تقدیر که روایاتی از پیامبر (صلی الله علیه و آله) و امام رضا (علیه السلام) نیز بر آن تأکید دارند (حویزی، ۱۴۱۵ق، ج ۴: ۳۵۴)، در «کتاب» الهی ثبت است. این «کتاب» بر «لوح محو و اثبات» تطبیق داده شده است که برخلاف «لوح محفوظ»، قابلیت دگرگونی بر اساس حکمت الهی و اعمال بندگان را دارد (سبحانی، ۱۳۹۵، ج ۲۲: ۴۱۷).

مفهوم «بداء» در علم کلام شیعه، به معنای تغییر در تقدیرات الهی (غیر از علم ازلی خداوند) بر اساس مشیت و حکمت اوست. این تغییر می‌تواند به دلیل اعمال و رفتارهای انسان (مثلاً صلّه رحم یا گناه) رخ دهد. آیه ۱۱ فاطر، به‌ویژه با روایات تفسیری که امکان افزایش یا کاهش عمر را بر اساس اعمال بیان می‌کنند، ارتباط تنگاتنگی با مفهوم بداء پیدا می‌کند.

(میثم شعبیب، رضا ملازاده یامچی)

همان گونه که پیشتر ذکر شد، امام صادق (علیه السلام) رحمه را موجب افزایش عمر و قطع رحمه را موجب کاهش آن معرفی فرموده‌اند (فیض کاشانی، ۱۴۱۵ق، ج ۴: ۲۳۵). این روایات، بداء را در مسئله عمر تبیین می‌کنند. آیه «وَمَا يُعْمَرُ مِنْ مُعْمَرٍ وَلَا يَنْقُصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ»، با تفسیر «کتاب» به لوح محفوظی که قابلیت تغییر در آن وجود دارد (مانند لوح محو و اثبات)، به عنوان پشتوانه قرآنی برای بداء در مسئله عمر در نظر گرفته می‌شود (طباطبایی، ۱۳۹۰ق، ج ۱۷: ۲۶). این ارتباط، طول عمر امام مهدی (علیه السلام) را نه تنها ممکن، بلکه در چهارچوب نظام تقدیر الهی که قابلیت تغییر و بداء دارد، کاملاً منطقی و قابل توجیه می‌سازد. به این معنا که خداوند، عمر حضرت را به دلیل حکمت‌ها و مصالحی خاص، طولانی قرار داده و این امر در تقدیر الهی (لوح محو و اثبات) ثبت شده است.

۲-۳. جمع‌بندی: دلالت مشترک دیدگاه‌ها و معنای «کتاب» و «یسیر»

نکته کلیدی آن است که هر سه رویکرد تفسیری فوق، در یک نقطه مشترک هستند: اثبات قدرت مطلقه و علم بی‌کران الهی بر مسئله عمر. تمامی این افزایش‌ها و کاهش‌ها، چه ثابت و مقدر، چه تدریجی و چه مشروط، همگی ذیل عبارت «إِلَّا فِي كِتَابٍ» قرار می‌گیرند. «کتاب» در اینجا، خواه به معنای لوح محفوظ (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۸: ۶۳۱)، یا کنایه از علم نامحدود الهی (سبحانی، ۱۳۹۵، ج ۲۲: ۴۱۷) و یا صحیفه اعمال هر فرد (ابن ابی حاتم، ۱۴۱۹ق، ج ۱۰: ۳۱۷۵) باشد، بر ثبت دقیق و احاطه کامل خداوند دلالت دارد.

مُهر تأیید نهایی بر این قدرت، عبارت پایانی آیه است: «إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ». این جمله هرگونه استبعاد را از ذهن می‌زداید. فخر رازی تصریح می‌کند که این «آسان بودن» به افزایش و کاهش عمر نیز بازمی‌گردد و نشان‌دهنده نفوذ اراده مطلق الهی است (رازی، ۱۴۲۰ق، ج ۲۶: ۲۲۷). طبری نیز می‌گوید شمارش و ثبت عمرهای کوتاه و بلند برای خداوند بسیار آسان است (طبری، ۱۴۱۲ق، ج ۲۲: ۸۴).

با توجه به دیدگاه‌های تفسیری مختلف، می‌توان نتیجه گرفت که آیه ۱۱ سوره فاطر، در هر سه تفسیر، بر قدرت مطلقه الهی در تعیین و تغییر سرنوشت و عمر انسان‌ها دلالت

دارد. این آیه به صراحت بیان می‌کند که طولانی شدن یا کوتاه شدن عمر، امری است که در حیطة علم و قدرت الهی قرار دارد و برای خداوند هیچ دشواری ندارد. این تأکید بر قدرت و علم لایتناهی الهی، زمینه‌ساز پذیرش قابلیت زیست طولانی انسان در بستر اعتقادات دینی می‌گردد.

۲-۳. کار بست دلالت‌های آیه در پاسخ به شبهات کلامی و عقلی

یکی از کارکردهای مهم دلالت‌های آیه ۱۱ سوره فاطر، پاسخگویی به اشکالات و شبهاتی است که پیرامون طول عمر امام مهدی (علیه السلام) مطرح می‌شود. عمده‌ترین شبهه که از سوی برخی منکران مطرح می‌گردد، محال دانستن بقای طولانی عمر به دلیل محدودیت‌های طبیعی و بیولوژیکی انسان است. با این حال، آیه شریفه با تأکید بر قدرت لایزال الهی این شبهه را برطرف می‌سازد و مفسران با بهره‌گیری از تفاسیر مختلف آیه، پاسخ‌های روشنی به این شبهات ارائه داده‌اند:

۱. ثبت قطعی عمر در علم الهی: بسیاری از مفسران، واژه «کتاب» در آیه را به «علم ازلی الهی» یا «لوح محفوظ» تفسیر کرده‌اند. این تفسیر بدان معناست که طول و کوتاهی عمر هر فرد، از جمله عمر طولانی امام مهدی (علیه السلام)، از ابتدا در علم خداوند ثابت و مقدر شده است؛ بنابراین، حیات طولانی حضرت، یک رخداد غیرمنتظره و خارج از قاعده نیست، بلکه امری است که از پیش در علم الهی قرار داشته و به اراده او محقق گشته است. چنانکه ابن عاشور نیز «کتاب» را کنایه‌ای از علم الهی می‌داند که هیچ امری از آن پنهان نمی‌ماند (ابن عاشور، ۱۴۲۰ ق، ج ۲۲: ۱۳۴).

۲. انعطاف‌پذیری اجل در پرتو مفهوم بدهاء: گروهی از مفسران، به‌ویژه در مکتب تفسیری شیعه، دلالت آیه را بر مفهوم «بدهاء» و امکان تغییر در «اجل معلق» مرتبط دانسته‌اند. بر اساس این دیدگاه، عمر انسان می‌تواند بر اثر اعمال و عواملی چون صلح رحم، دعای گناه، افزایش یا کاهش یابد، هر چند اجل حتمی تغییری نمی‌کند. در روایات نیز به این موضوع تصریح شده است؛ چنانکه امام صادق (علیه السلام) بیان می‌دارند که صلح رحم می‌تواند اجل سه ساله را به سی سال تبدیل کند و قطع رحم، اجل سی ساله را به سه سال

(میثم شعبی، رضا ملازاده یامچی)

کاهش دهد (فیض کاشانی، ۱۴۱۵ق، ج ۴: ۲۳۵). این روایات، ضمن تأیید امکان تغییر در تقدیر عمر، به شبهه کسانی که عمر را امری ثابت و تغییرناپذیر می دانند، پاسخ می دهند و نشان می دهند که طول عمر امام مهدی (علیه السلام) می تواند بر اساس اراده و حکمت های الهی مقدر شده باشد.

۳. قدرت مطلقه الهی به عنوان پاسخ بنیادین: مهم تر از همه، عبارت پایانی آیه، «إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ»، پاسخی بنیادین به هرگونه تردید در امکان طول عمر است. این عبارت تأکید می کند که هیچ یک از این امور، اعم از طولانی کردن یا کوتاه ساختن عمر، برای خداوند دشوار نیست (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۸: ۶۳۱). این دلالت، هرگونه استبعاد یا محال دانستن طول عمر از منظر قوانین مادی را نفی کرده و آن را تماماً در حیطه قدرت مطلق الهی قرار می دهد. فخر رازی نیز اشاره می کند که واژه «یسیر» (آسان بودن) به طور مستقیم به «تعمیر و نقصان» عمر بازمی گردد و این امر برای خداوند آسان است (رازی، ۱۴۲۰ق، ج ۲۶: ۲۲۷).

۲-۳-۱. مواجهه با شبهات معاصر

در عصر حاضر که با پیشرفت علوم تجربی و گسترش نگرش های مادی گرایانه، شبهات علمی و فلسفی جدیدی مطرح می شود، دلالت های عمیق همین آیه می تواند پاسخگو باشد:

• محدودیت علم بشری در برابر قدرت الهی: علوم تجربی، پدیده ها را در چارچوب قوانین مادی شناخته شده تبیین می کنند، اما قدرت الهی فراتر از این قوانین عادی است. آیه «إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ» صراحتاً بیان می کند که آنچه برای انسان دشوار یا ناممکن به نظر می رسد، برای خداوند بسیار آسان است (میدانی، ۱۳۶۱، ج ۷: ۸۱). این بدان معناست که قوانین حاکم بر عمر بشر، لزوماً مطلق و تغییرناپذیر نیستند و خداوند قادر است در صورت اقتضای حکمتش، آن ها را دگرگون سازد؛ بنابراین، طول عمر امام مهدی (علیه السلام) اگرچه خارج از قوانین عادی بیولوژیکی است، اما خارج از دایره قدرت خداوند نیست.

• ثبت و کنترل دقیق الهی: در پاسخ به شبهات فلسفی پیرامون چگونگی ثبت و کنترل یک عمر طولانی، آیه با بیان «إِلَّا فِي كِتَابٍ» به علم جامع و احاطه کامل الهی بر تمام جزئیات آفرینش اشاره دارد. این «کتاب» نشان می‌دهد که تمامی امور، از جمله لحظه به لحظه عمر یک انسان، در علم الهی ثبت و ضبط است و هیچ چیز از دایره علم او پنهان نمی‌ماند (قطب، ۱۴۲۵ق، ج: ۵، ۲۹۳۲). این احاطه کامل، پاسخی به چالش‌های مربوط به حافظه و ثبت اطلاعات در مقیاس بشری است.

در مجموع، آیه ۱۱ فاطر با تأکید بر قدرت، علم و اراده مطلق الهی، یک پشتوانه قرآنی قوی برای باور به طول عمر امام مهدی (علیه السلام) فراهم می‌کند و مبنایی برای پاسخ به شبهات کلامی، علمی و فلسفی در این زمینه است. این آیه، نه تنها امکان، بلکه وقوع چنین پدیده‌ای را در چهارچوب تقدیرات الهی و با تکیه بر مشیت او، کاملاً معقول و پذیرفتنی می‌سازد.

۳. دلایل قرآنی و روایی و تاریخی بر امکان و وقوع طول عمر انسان

۳-۱. اشاره به طول عمر حضرت نوح (علیه السلام) در قرآن

یکی دیگر از دلایل قرآنی بر امکان و وقوع طول عمر، داستان حضرت نوح (علیه السلام) است که در قرآن کریم به صراحت به مدت زندگی ایشان اشاره شده است. آیه ۱۴ سوره عنکبوت می‌فرماید: «وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ». این آیه به وضوح بیان می‌کند که حضرت نوح ۹۵۰ سال در میان قوم خود به تبلیغ پرداخت (آلوسی، ۱۴۱۵ق، ج: ۶، ۲۳۶). برخی روایات، عمر کامل حضرت نوح را ۱۰۵۰ سال یا حتی ۱۴۵۰ سال ذکر کرده‌اند (همان).

این نمونه قرآنی، خط بطلانی بر هرگونه شک و تردید در مورد امکان پذیری طول عمر غیر معمول برای انسان است. مفسران این آیه را شاهدی متقن بر قدرت خداوند در اعطای عمرهای طولانی می‌دانند و آن را دلیلی برای رد انکارکنندگان طول عمر امام زمان (علیه السلام) برمی‌شمارند.

۲-۳. شواهد روایی و تاریخی از طول عمر پیامبران و صالحان

علاوه بر شواهد قرآنی، روایات و گزارش‌های تاریخی نیز حکایت از وجود افراد با عمرهای طولانی در تاریخ بشر دارند که این امر، امکان وقوع طول عمر را از بعد عینی تقویت می‌کند.

۳-۲-۱. حیات چهار پیامبر الهی (خضر، الیاس، ادريس، عیسی)

طبق برخی منقولات، علاوه بر امام مهدی (علیه السلام)، چهار پیامبر الهی دیگر نیز زنده هستند: حضرت خضر (علیه السلام) و الیاس (علیه السلام) در زمین، و حضرت ادريس (علیه السلام) و عیسی (علیه السلام) در آسمان. این مطلب توسط بسیاری از علمای اهل سنت، از جمله ابن حجر عسقلانی، سیوطی و خازن در کتاب‌های‌شان ذکر شده است (خازن، ۱۴۱۵ق، ج ۳: ۱۹۱؛ عسقلانی، ۱۳۷۹ق، ج ۲: ۲۳۳). این دیدگاه، به «قاعده الزام» مشهور است که مخالفین شیعه را به پذیرش امکان طول عمر او می‌دارد؛ زیرا اگر حیات طولانی برای این پیامبران پذیرفته است، انکار آن برای امام زمان (علیه السلام) بی‌وجه خواهد بود.

۳-۲-۲. قاعده الزام در اثبات حیات امام مهدی (علیه السلام)

«قاعده الزام» یکی از ابزارهای کلامی مؤثر در مناظرات و مباحثات اعتقادی است که بر مبنای آن، طرف مقابل با استفاده از اعتقادات و مبانی خودش، ملزم به پذیرش نتیجه‌ای خاص می‌شود. در بحث حیات امام مهدی (علیه السلام)، این قاعده نقش مهمی ایفا می‌کند. بسیاری از علمای اهل سنت، حیات طولانی برخی پیامبران الهی را پذیرفته‌اند. همان‌طور که در بخش قبلی اشاره شد، نقل شده است که چهار پیامبر الهی؛ حضرت خضر (علیه السلام)، الیاس (علیه السلام)، ادريس (علیه السلام) و عیسی (علیه السلام) همچنان زنده هستند. این مطلب در کتب معتبر اهل سنت مانند فتح الباری ابن حجر عسقلانی (عسقلانی، ۱۴۲۰ق، ج ۱۲: ۴۵۷) و لباب التأویل خازن (خازن، ۱۴۲۰ق، ج ۳: ۱۹۱) و شرح صحیح مسلم نووی (نووی، ج ۱۵: ۱۳۰) آمده است. ابوزکریا نووی به صراحت بیان می‌کند که «جمهور علماء بر این هستند که حضرت خضر زنده و در میان ما موجود است» (همان).

با توجه به پذیرش حیات طولانی برای این پیامبران توسط علمای اهل سنت، شیعه می‌تواند به «قاعده الزام» استناد کند: اگر طول عمر برای حضرت خضر (علیه السلام) و دیگر پیامبران، امری ممکن و واقع شده است، چه محذوری وجود دارد که همین امر برای امام مهدی (علیه السلام) رخ ندهد؟ این پذیرش ضمنی یا صریح، مبنای کلامی محکمی برای اثبات امکان و وقوع حیات طولانی امام زمان (علیه السلام) از دیدگاه مخالفین می‌شود و هرگونه انکار را بی‌دلیل می‌سازد. امام صادق (علیه السلام) نیز به این نکته اشاره کرده و طول عمر حضرت خضر (علیه السلام) را به عنوان دلیلی برای اثبات طول عمر امام قائم (علیه السلام) ذکر فرموده‌اند تا «حجت معاندان منقطع گردد و برای مردم علیه خدا حجتی نباشد» (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۲: ۳۵۷). این استدلال، یک دلیل کلامی قوی برای اثبات حیات امام زمان (علیه السلام) بر مبنای پذیرفته‌های خود مخالفین است.

۳-۲-۳. تأکید بر طول عمر حضرت خضر (علیه السلام)

در میان پیامبران چهارگانه، بر طول عمر حضرت خضر (علیه السلام) تأکید بیشتری شده است. ابوزکریا نووی، از شارحان مشهور صحیح مسلم اهل سنت، بیان می‌کند که جمهور علمای معتقدند حضرت خضر زنده و در میان ما موجود است و این امر نزد صوفیه، اهل صلاح و معرفت مورد اتفاق است (نووی، ج ۱۵: ۱۳۰). وی نقل می‌کند که حکایات رؤیت، اجتماع با او، اخذ علم از او، سؤال و جواب با او و حضورش در مواضع شریفه و خیر، بیش از آن است که به شمار آید و مشهورتر از آن است که پنهان بماند (همان). همچنین، ثعلبی، مفسر اهل سنت، خضر را پیامبری دارای عمر طولانی (معمّر) و محبوب از انظار (یعنی از دید اکثر مردم) می‌داند که تا آخرالزمان، تا زمانی که قرآن از میان برداشته شود، زنده خواهد ماند (همان).

این اجماع و تواتر در مورد حیات حضرت خضر (علیه السلام)، به عنوان یکی از قوی‌ترین دلایل روایی بر امکان طول عمر شناخته می‌شود.

۳-۲-۴. همبستگی طول عمر خضر (علیه السلام) و امام مهدی (علیه السلام)

برخی روایات از ائمه اطهار (علیهم السلام)، فلسفه طول عمر حضرت خضر (علیه السلام) را در ارتباط با مسئله طول عمر امام مهدی (علیه السلام) تبیین می‌کنند. امام صادق (علیه السلام) در روایتی فرمودند: «و اما العبد الصالح أعنى الخضر (علیه السلام) فإن الله تبارك و تعالی ما طول عمره لنبوته قدرها له و لا لكتاب ينزله عليه و لا لشریعة ينسخ بها شریعة من كان قبله من الأنبياء و لا لإمامة يلزم عباده الاقتداء بها و لا لطاعة يفرضها له بلى إن الله تبارك و تعالی لما كان فى سابق علمه أن يقدر من عمر القائم (علیه السلام) فى أيام غيبته ما يقدر و علم ما يكون من إنكار عباده بمقدار ذلك العمر فى الطول طول عمر العبد الصالح فى غير سبب يوجب ذلك إلا لعله الاستدلال به على عمر القائم (علیه السلام) و ليقطع بذلك حجة المعاندين لئلا يكون للناس على الله حجة» (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۲: ۳۵۷). این روایت، طول عمر حضرت خضر (علیه السلام) را به عنوان شاهی زنده و حجتی از جانب خداوند برای اثبات امکان حیات طولانی امام زمان (علیه السلام) معرفی می‌کند و انکارکنندگان را بدون حجت باقی می‌گذارد. گنجی شافعی، عالم مشهور اهل سنت، در کفایه الطالب با استناد به بقای حضرت عیسی، خضر و الیاس (علیهم السلام) از اولیای الهی و همچنین بقای دجال و ابلیس ملعون از دشمنان خدا، بقای امام مهدی (علیه السلام) را از زمان غیبتش تا الان غیرممکن نمی‌داند و آن را دلیلی بر زنده بودن و وجود ایشان برمی‌شمارد (گنجی شافعی، ۱۴۰۴: ۵۲۱).

۳-۳. شواهد تکمیلی و استدلال‌های بیرونی

علاوه بر دلالت متقن آیه ۱۱ فاطر، شواهد قرآنی، روایی و تاریخی دیگری نیز امکان و وقوع طول عمر را تأیید و مبانی استدلالی بحث را تقویت می‌کنند.

۳-۳-۱. شاهد قرآنی: طول عمر حضرت نوح (علیه السلام)

یکی از روشن‌ترین دلایل قرآنی بر امکان و وقوع طول عمر، داستان حضرت نوح (علیه السلام) است. قرآن کریم به صراحت می‌فرماید: «وَأَلْقَدُ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا» (عنکبوت، ۱۴). این آیه به وضوح بیان می‌کند که تنها مدت زمان

تبلیغ حضرت نوح (علیه السلام) در میان قومش ۹۵۰ سال بوده است. برخی روایات، عمر کامل ایشان را ۱۰۵۰ سال یا حتی ۱۴۵۰ سال نیز ذکر کرده‌اند (آلوسی، ۱۴۱۵ق، ج ۶: ۲۳۶). این نمونه متقن قرآنی، هرگونه شک و تردید در مورد امکان‌پذیری طول عمر غیرمعمول را رد می‌کند و شاهدی بر قدرت خداوند در اعطای عمرهای طولانی است.

۳-۳-۲. شواهد روایی و تاریخی از معمرین

علاوه بر شواهد قرآنی، کتب تاریخی نیز از افراد بسیاری نام برده‌اند که عمرهای غیرمعمولی داشته‌اند. این موارد، اگرچه مستقیماً به مسائل کلامی مرتبط نیستند، اما از بعد امکان وقوعی، دلیلی بر عدم محال بودن طول عمر برای انسان محسوب می‌شوند. از نظر قواعد عقلی نیز طولانی شدن عمر شخصی حتی تا هزاران سال هیچ محذور عقلی ندارد و امری ممکن است (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۲: ۵۵۵). در منابع تاریخی به نام افراد زیر اشاره شده است:

- عمرو بن ربیع: ۳۴۵ سال (فاکهی، ۱۴۱۴ق، ج ۵: ۱۳۱).
- عمرو بن حممه: ۳۹۰ سال (مرزبانی، ۱۹۶۵م، ج ۱: ۲۰۹).
- دوید بن زید: ۴۵۰ سال (فیروزآبادی، ۱۴۲۶ق، ج ۱: ۲۸۱).
- سام بن نوح: ۵۰۰ سال (ثعلبی، ۱۴۲۲ق، ج ۳: ۷۳).
- ستیح الکاهن: ۷۰۰ سال (ابن طرار، ۱۹۹۲م، ج ۱: ۶۲۳).
- شیث بن آدم (علیه السلام): ۹۱۲ سال (صحاری، ۱۹۸۲م، ج ۱: ۱۵).
- متوشلخ بن اخنوخ: ۹۱۹ سال (طبری، ۱۴۱۲ق، ج ۱: ۱۷۳).
- انوش بن شیث: ۹۵۰ سال (ابن الأثیر، ج ۱: ۵۰).
- یرد بن مهلائیل: ۹۶۲ سال (طبری، ۱۴۱۲ق، ج ۱: ۱۷۰).
- حضرت آدم (علیه السلام): ۱۰۰۰ سال (نووی، ۱۹۷۲م، ج ۱: ۹۵).
- حضرت حو (علیه السلام): ۱۰۰۱ سال (طبری، ۱۴۱۲ق، ج ۱: ۱۶۱).

(میثم شعبی، رضا ملازاده یامچی)

• حضرت نوح (علیه السلام): ۱۰۵۰ سال (و حتی ۱۴۵۰ سال در برخی اقوال) (الوسی، ۱۴۱۵ق، ج ۶: ۲۳۶).

این فهرست از افراد با عمرهای طولانی، چه پیامبران و چه غیر پیامبران، نشان دهنده این است که طول عمر، امری خارج از دایره طبیعت و محال عقلی نیست، بلکه در طول تاریخ بارها اتفاق افتاده است.

۳-۳-۳. حیات پیامبران الهی و کاربست «قاعده الزام»

یکی از قوی ترین استدلال های کلامی، پذیرش حیات طولانی چهار پیامبر الهی یعنی حضرت خضر، الیاس، ادیس و عیسی (علیهم السلام) توسط بسیاری از علمای اهل سنت است. بزرگانی چون ابن حجر عسقلانی، سیوطی و خازن بر این امر صحه گذاشته اند (خازن، ۱۴۱۵ق، ج ۳: ۱۹۱؛ عسقلانی، ۱۳۷۹ق، ج ۲: ۲۳۳). ابوزکریا نووی، شارح صحیح مسلم، به صراحت بیان می کند که جمهور علما معتقدند حضرت خضر زنده و در میان ما موجود است و این امر نزد صوفیه و اهل معرفت مورد اتفاق است (نووی، ج ۱۵: ۱۳۰).

این باور مشترک، مبنای «قاعده الزام» را فراهم می سازد. مطابق این قاعده، به مخالف گفته می شود: اگر شما حیات طولانی حضرت خضر (علیه السلام) و دیگر پیامبران را ممکن و واقع شده می دانید، به چه دلیل عقلی یا نقلی آن را برای امام مهدی (علیه السلام) انکار می کنید؟ این استدلال، راه هرگونه انکار را بر مبنای استبعاد عقلی می بندد.

جالب آنکه روایات شیعی، فلسفه طول عمر حضرت خضر (علیه السلام) را دقیقاً استدلالی برای امکان طول عمر امام قائم (علیه السلام) و اتمام حجت بر منکران در آخرالزمان معرفی کرده اند تا «حجت معاندان منقطع گردد و برای مردم علیه خدا حجتی نباشد» (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۲: ۳۵۷).

۴. نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف تبیین دلالت آیه ۱۱ سوره فاطر بر قابلیت زیست طولانی انسان و نقش آن در تحکیم مبانی کلامی حیات امام مهدی (علیه السلام) به انجام رسید. یافته محوری تحقیق آن است که این آیه، به ویژه با عبارت پایانی «إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ»، به تنهایی یک چارچوب استدلالی کامل و یک بنیان قرآنی انکارناپذیر برای امکان طول عمر فراهم می‌آورد.

این مقاله با عبور از رویکرد رایج که صرفاً به این آیه استناد می‌کند، کوشید تا با تحلیل متمرکز و ساختارمند، منطق درونی آیه را واکاوی نماید. نشان داده شد که چگونه مفاهیم «کتاب» (به عنوان نماد ثبوت و احاطه علمی الهی) و «یسر» (به عنوان نفی هرگونه استبعاد و محدودیت در قدرت الهی)، پاسخی مستقیم به شبهات مادی گرایانه و تردیدهای عقلی در این زمینه ارائه می‌دهند. همچنین، تحلیل دیدگاه‌های تفسیری فریقین، از جمله تبیین مفهوم «بداء» به عنوان لایه‌ای عمیق‌تر در فهم آیه، نشان داد که جوهره مشترک تمام تفاسیر، اذعان به سیطره مطلقه خداوند بر تقدیر اعمار است.

نوآوری پژوهش در نظام‌مند ساختن استدلال‌ها و ایجاد یک منظومه منسجم نهفته است؛ به این ترتیب که ابتدا دلالت‌های درونی آیه ۱۱ فاطر به عنوان «اصل» و بنیان بحث تبیین گردید و سپس شواهد تکمیلی دیگر همچون عمر حضرت نوح (علیه السلام) و حیات پیامبران چهارگانه به عنوان «مؤید» و مبنایی برای کاربست «قاعده الزام» به آن ضمیمه شد. این رویکرد، باور به حیات طولانی امام مهدی (علیه السلام) را از یک گزاره صرفاً تعبیدی و روایی، به یک حقیقت مستظهر به دلایل متقن قرآنی، عقلی و کلامی ارتقا می‌بخشد.

در نهایت، این تحقیق تأکید می‌کند که آیه ۱۱ فاطر نه فقط یک شاهد، بلکه یک «اصل الهی» است که چارچوب فهم صحیح تقدیر، قدرت و حکمت خداوند را در مسئله عمر تبیین می‌کند. برای تحقیقات آتی پیشنهاد می‌شود:

۱. پژوهشی تطبیقی میان مفهوم «تقدیر عمر» در این آیه با متون مقدس سایر ادیان

ابراهیمی انجام شود.

۲. ابعاد فلسفی مفهوم «کتاب» و نسبت آن با «علم الهی» و «قوانین طبیعت» در پرتو این آیه به صورت مستقل واکاوی گردد.

۳. تأثیر این آیه بر آثار کلامی متکلمان برجسته شیعه و سنی در باب مهدویت و آخرالزمان مورد مطالعه قرار گیرد.

منابع و مأخذ

- ابن ابی حاتم، عبدالرحمن بن محمد. (۱۴۱۹ق). **تفسیر القرآن العظیم**. چاپ سوم. ریاض: مکتبه نزار مصطفی الباز.
- ابن اثیر، ابوالحسن علی بن ابی الکریم. (بی تا). **الکامل فی التاریخ**. بیروت: دار صادر.
- ابن ادريس، محمد بن احمد. (۱۴۰۹ق). **المنتخب من تفسیر القرآن والنکت المستخرجة من کتاب التنبیان**. قم: کتابخانه عمومی حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره).
- ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۳۵۹). **کمال الدین وتمام النعمة**. تصحیح علی اکبر غفاری. تهران: اسلامیه.
- ابن جوزی، عبدالرحمن بن علی. (۱۴۲۲ق). **زاد المسیر فی علم التفسیر**. بیروت: دارالکتب العربی.
- ابن خالویه، حسین بن احمد. (۱۴۱۳ق). **اعراب القراءات السبع وعللها**. قاهره: مکتبه الخانجی.
- ابن شهر آشوب، محمد بن علی. (۱۳۶۹). **متشابه القرآن و مختلفه**. قم: پیدار.
- ابن طرار، أبو الفرج المعافی بن زکریا النهروانی. (۱۹۹۲م). **الجلس الصالح الکافی والأنیس الناصح الشافی**. تحقیق: إحسان عباس. بیروت: عالم الکتب.
- ابن عاشور، محمد طاهر. (۱۴۲۰ق). **تفسیر التحریر والتنویر (تفسیر ابن عاشور)**. بیروت: مؤسسة التاریخ العربی.
- ابن عبدالسلام، عبدالعزیز. (۱۴۲۹ق). **تفسیر العز بن عبد السلام**. بیروت: دارالکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون.
- ابن عطیه، عبدالحق بن غالب. (۱۴۲۲ق). **المحرر الوجیز فی تفسیر کتاب العزیز**. بیروت: دارالکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون.
- ابن کثیر، اسماعیل بن عمر. (۱۴۱۹ق). **تفسیر القرآن العظیم (ابن کثیر)**. بیروت: دارالکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون.
- ابوالسعود، محمد بن محمد. (۱۹۸۳م). **تفسیر ابی السعود (ارشاد العقل السلیم الی مزایا القرآن الکریم)**. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ابو حیان اندلسی، محمد بن یوسف. (۱۴۲۰ق). **البحر المحیط فی التفسیر**. بیروت: دارالفکر.
- آلوسی، محمود بن عبدالله. (۱۴۱۵ق). **روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم والسبع المثانی**. بیروت: دارالکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون.
- بحرانی، هاشم بن سلیمان. (۱۴۱۵ق). **البرهان فی تفسیر القرآن**. قم: مؤسسة البعثة، قسم الدراسات الإسلامیه.
- بقاعی، ابراهیم بن عمر. (۱۴۲۷ق). **نظم الدرر فی تناسب الآیات والسور**. چاپ سوم. بیروت: دارالکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون.
- بیضاوی، عبدالله بن عمر. (۱۴۱۸ق). **أنوار التنزیل وأسرار التأویل (تفسیر البیضاوی)**. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- تیمی، یحیی بن سلام. (۱۴۲۵ق). **تفسیر یحیی بن سلام التیمی البصری القیروانی**. بیروت: دارالکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون.
- ثعلبی، أبو اسحاق أحمد بن محمد. (۱۴۲۲ق). **الکشف والبیان عن تفسیر القرآن**. تحقیق: ابی محمد بن عاشور. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- جزائری، نعمت الله بن عبدالله. (۱۳۸۸). **عقود المرجان فی تفسیر القرآن**. قم: نور وحی.

(میثم شعبی، رضا ملازاده یامچی)

- حاتری طهرانی، علی. (۱۳۳۸). *مقتنیات الدرر و ملتقطات الثمر*. تهران: دارالکتب الإسلامية.
- حقی برسوی، اسماعیل بن مصطفی. (بی تا). *تفسیر روح البیان*. بیروت: دارالفکر.
- حویزی، عبدعلی بن جمعه. (۱۴۱۵ق). *تفسیر نور الثقلین*. چاپ چهارم. قم: اسماعیلیان.
- خازن، علی بن محمد. (۱۴۱۵ق). *تفسیر الخازن المسمی لباب التأویل فی معانی التنزیل*. بیروت: دارالکتب العلمیة، منشورات محمد علی بیضون.
- خطیب، عبدالکریم. (۱۴۲۴ق). *التفسیر القرآنی للقرآن*. بیروت: دارالفکر العربی.
- دروزه، محمد عزه. (۱۴۲۱ق). *التفسیر الحدیث: ترتیب السور حسب النزول*. چاپ دوم. بیروت: دارالغرب الإسلامی.
- رازی، فخرالدین محمد بن عمر. (۱۴۲۰ق). *التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)*. چاپ سوم. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- زمخشری، محمود بن عمر. (۱۴۰۷ق). *الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل و عیون الأقاویل فی وجوه التأویل*. چاپ سوم. بیروت: دارالکتب العربی.
- سبحانی، جعفر. (۱۳۹۵). *منیة الطالبین فی تفسیر القرآن المبین*. قم: مؤسسه امام صادق (علیه السلام).
- سبزواری، محمد. (۱۴۰۶ق). *الجدید فی تفسیر القرآن المجید*. بیروت: دارالتعارف للمطبوعات.
- سمرقندی، نصر بن محمد. (۱۴۱۶ق). *تفسیر السمرقندی المسمی بحر العلوم*. بیروت: دارالفکر.
- شبر، عبدالله. (۱۴۰۷ق). *الجواهر الثمین فی تفسیر کتاب المبین*. ۶ جلد. کویت: شرکتة مکتبة الألفین.
- صادقی تهرانی، محمد. (۱۴۰۶ق). *الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن والسنة*. چاپ دوم. قم: فرهنگ اسلامی.
- الصحاری، عتبه بن غلامه. (۱۹۸۲م). *الأنساب*. تحقیق: محمد فردوس العظم. دمشق: دارالفکر.
- صنعانی، عبدالرزاق بن همام. (۱۴۱۱ق). *تفسیر القرآن العزیز المسمی تفسیر عبدالرزاق*. ۲ جلد. بیروت: دارالمعرفة.
- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۹۰ق). *المیزان فی تفسیر القرآن*. چاپ دوم. بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- طبرانی، سلیمان بن احمد. (۲۰۰۸م). *التفسیر الکبیر: تفسیر القرآن العظیم (الطبرانی)*. اردن: دارالکتب الثقافی.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. چاپ سوم. تهران: ناصر خسرو.
- طبری، محمد بن جریر. (۱۴۱۲ق). *جامع البیان فی تفسیر القرآن (تفسیر الطبری)*. بیروت: دارالمعرفة.
- طوسی، محمد بن حسن. (بی تا). *التبیان فی تفسیر القرآن*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- عسقلانی، احمد بن علی بن حجر. (۱۳۷۹ق). *فتح الباری شرح صحیح البخاری*. بیروت: دارالمعرفة.
- الفاکهی، أبو عبد الله محمد بن إسحاق. (۱۴۱۴ق). *أخبار مکة فی قدیم الدهر و حدیثه*. تحقیق: عبدالملک بن عبدالله بن دهیش. چاپ دوم. بیروت: دار خضر.
- فراء، یحیی بن زیاد. (۱۹۸۰م). *معانی القرآن (فراء)*. چاپ دوم. قاهره: الهيئة المصریة العامة للکتاب.
- فضل الله، محمد حسین. (۱۴۱۹ق). *من وحی القرآن*. بیروت: دارالملاک.
- فیروزآبادی، محمد بن یعقوب. (۱۴۲۶ق). *القاموس المحیط*. تحقیق: مکتب تحقیق التراث فی مؤسسه الرساله. چاپ هشتم. بیروت: مؤسسه الرساله.
- فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی. (۱۴۱۵ق). *تفسیر الصافی*. چاپ دوم. تهران: مکتبه الصدر.
- قرطبی، محمد بن احمد. (۱۳۶۴). *الجامع لأحكام القرآن*. تهران: ناصر خسرو.
- قطب، سید. (۱۴۲۵ق). *فی ظلال القرآن*. چاپ سی و پنجم. بیروت و قاهره: دارالشروق.

(میثم شعیب، رضا ملازاده یامچی)

- قمی مشهدی، محمد بن محمد رضا. (۱۳۶۸). **تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب**. تهران: ایران. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. سازمان چاپ و انتشارات.
- قمی، علی بن ابراهیم. (۱۳۶۳). **تفسیر القمی**. چاپ سوم. قم: دارالکتاب.
- کاشانی، فتح الله بن شکر الله. (۱۴۲۳ق). **زبدة التفاسیر**. قم: مؤسسه المعارف الإسلامیه..
- گنجی شافعی، محمد بن یوسف. (۱۴۰۴ق). **کفایة الطالب فی مناقب علی بن ابی طالب**. تحقیق محمد هادی امینی. تهران: دار احیاء تراث اهل البيت.
- ماتریدی، محمد بن محمد. (۱۴۲۶ق). **تأویلات أهل السنة (تفسیر الماتریدی)**. بیروت: دارالکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون.
- مدرسی، محمد تقی. (۱۴۱۹ق). **من هدی القرآن**. تهران: دار محیی الحسین.
- مراغی، احمد مصطفی. (بی تا). **تفسیر المراغی**. بیروت: دارالفکر.
- مرزبانی، محمد بن عمران (۱۹۶۵م). **معجم الشعراء**. تحقیق: ف. کرنکو. قاهره: مکتبه القدسی.
- مغنیه، محمد جواد. (۱۴۲۴ق). **التفسیر الکاشف**. قم: دارالکتاب الإسلامی.
- مقاتل بن سلیمان. (۱۴۲۳ق). **تفسیر مقاتل بن سلیمان**. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۴۲۱ق). **الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل**. قم: مدرسه الإمام علی بن ابی طالب (علیه السلام).
- مکی بن ابی طالب حموش. (۱۴۲۹ق). **الهدایة إلى بلوغ النهایة**. شارجه، امارات: جامعه الشارقه، کلیه الدراسات العلیا و البحث العلمی.
- میبدی، احمد بن محمد. (۱۳۷۱). **کشف الاسرار و عدة الابرار (معروف به تفسیر خواجه عبدالله انصاری)**. چاپ پنجم. تهران: امیرکبیر.
- میدانی، عبدالرحمن حسن حنیکه. (۱۳۶۱). **معارج التفکر و دقائق التدبیر**. دمشق، سوریه: دارالقلم.
- نحاس، احمد بن محمد. (۱۴۲۱ق). **اعراب القرآن (نحاس)**. بیروت: دارالکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون.
- نسفی، عبدالله بن احمد. (۱۴۱۶ق). **تفسیر النسفی (مدارک التنزیل و حقایق التأویل)**. بیروت: دارالفنایس.
- نوی، ابوزکریا یحیی بن شرف. (۱۹۷۲). **تهذیب الأسماء و اللغات**. بیروت: دارالفکر.
- (بی تا). **شرح النووی علی صحیح مسلم**. چاپ دوم. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- نیشابوری، محمود بن ابوالحسن. (۱۴۱۰ق). **وضح البرهان فی مشککات القرآن**. بیروت: دارالقلم.
- واحدی، علی بن احمد. (۱۴۱۵ق). **الوجیز فی تفسیر کتاب العزیز (واحدی)**. بیروت: دارالقلم.

An Exegetical Analysis of the Verse '*Wa Mā Yu 'ammaru Min Mu 'ammarin...*' (Fāṭir, 11) and Its Implications for the Possibility of Human Longevity: With Emphasis on the Theological Dimensions of Imam al-Mahdi's (as) Life

Meysam Shoaib ¹ Reza Mollazadeh Yamchi ²

Received: May 20 , 2025

Revised: June 18 , 2025

Accepted: June 20 , 2025

Abstract

This study, utilizing an analytical-descriptive approach, elucidates the implication of the verse, "And no one is granted a long life, nor is anything reduced from his life, but it is all in a register. Indeed, that is easy for Allah" (Fatir: 11), regarding the human potential for a long life. The issue of the possibility of longevity, particularly concerning the life of Imam Mahdi (aj), has always been a theological challenge requiring a well-reasoned Qur'anic explanation. This research examines the foundations for the possibility of longevity by investigating the views of exegetes from both schools (Shia and Sunni) and analyzing relevant narrations. The findings indicate that the aforementioned verse provides a Qur'anic foundation for this belief by emphasizing God's absolute power and knowledge, and the ease with which He can grant long life ("Indeed, that is easy for Allah"). This verse, whether in interpretations pointing to a predetermined lifespan or those positing a conditional one subject to change (Badā'), signifies God's complete dominion over lifespans. Furthermore, other Qur'anic evidence, such as the long life of Prophet Noah (as), and the acceptance of the continued existence of four divine prophets by Sunni scholars, reinforces the possibility of longevity and provides a basis for the theological argument of the 'Rule of Obligation' (Qā'idat al-Ilzām). Ultimately, this research concludes that the verse Fatir: 11 is not only a Qur'anic basis for the possibility of longevity but also strengthens its theological and rational foundations in response to polemical doubts.

Keywords: Verse 11 of Fatir, Longevity, Imam Mahdi (aj), Exegetes, Rule of Obligation (Qā'idat al-Ilzām), Rational Possibility.

1. PhD graduate, Department of Islamic Jurisprudence and Law, Faculty of Theology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran (Corresponding author): m.shoaib68@gmail.com

2. Postdoctoral Researcher, Quranic and Hadith Sciences, Faculty of Theology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Contact number: reza.mollazadehyamchi@alumni.um.ac.ir